

«AWÍL HÁM SUW XOJALÍǴÍ HÁMDE TEXNIKA TARAWÍNDAǴÍ JAŇA TEXNOLOGIYALAR HÁM IDEYALARDÍ ÓNDIRISKE ENGIZIW»

**ATAMASÍNDAǴÍ RESPUBLIKALÍQ ILIMIY-TEXNIKALÍQ
KONFERENCIYA MATERIALLARÍ TOPLAMÍ**

Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2023-jıl 4-iyundaǵı PQ-200 qararınıń orınlanıwın támiyinlew haqqındaǵı Ózbekstan Respublikası joqarı bilimlendiriw, ilim hám innovaciyalar ministrliginiń 2024-jıl 18-yanvardaǵı 16-sanlı buyrǵına tiykarlangan «Awıl hám suw xojalıǵı hámde texnika tarawındaǵı jańa texnologiyalar hám ideyalardı óndiriske engiziw» atamasında Qaraqalpaqstan awıl xojalıǵı hám agrotexnologiyalar institutında ótkerilgen respublikalıq ilimiy-texnikalıq konferenciya 2024-jıl 268 bet.

Toplamda bugini kúnde diqqatshılıq, awıl xojalıǵı eginleri agrotexnologiyası, selekciyası hám tuqımershiligi tarawında qollanılatuǵın texnologiyaları, ósimlikshilik, miywe-sabzavot hám palız eginlerin jetristiriwdegi paydalanıw hám baqlaw texnologiyaları. Awıl xojalıǵın mexanizaciyalastırıw, suw xojalıǵı hám jer kadastrında jańa baqlaw texnologiyaların islep shıǵıw boyınsha alınǵan natıyjeler. Awıl xojalıǵı boyınsha sanlı ekonomikanıń ornı hám mashqalalardıń ilimiy tiykarları boyınsha ámelge asırılıp atırǵan respublikalıq ilimiy-texnikalıq jumısları kiritilgen. Konferenciya jumǵa boyınsha respublikalıq ilimiy izertlew, joqarı oqıw orınları ilimiy izertlew institutlarınń professor oqıtıwshıları, doktorantlar hám tayanış doktorantlar, mustaqıl hám erkin izleniwshiler, magistrantlar, ziyrek studentlerdiń ilimiy izertlew jumısları hámde óndiriste xızmet kórsetip atırǵan qanıygeliklerdiń aldınǵı is tájiriybeleri jummaqları sawlelengen. Natıyjeler awıl hám suw xojalıǵı qanıygelikleri, ilimiy xızmetkerler, joqarı hám orta arnawlı bilimlendiriw mekemeleri islewshileri, doktorant, magistrantlar hám studentler ushın paydalanıwǵa arnalǵan.

J u w a p l ı r e d a k t o r:

Awıl xojalıǵı ilimleriniń doktorı **B.B. Jolıbekov**

D ù z i w s h i l e r:

Biologiya ilimleriniń kandidatı, docent

N.A. Absattarov

Ekonomika ilimleriniń filosofiya doktorı, docent

A.K. Alimov

Awıl xojalıǵı ilimleriniń doktorı, a.i.x.

B.U. Aytjanov

P i k i r b i l d i r i w s h i l e r:

Awıl xojalıǵı ilimleriniń doktorı, akademik

B.S. Mambetnazarov

Awıl xojalıǵı ilimleriniń kandidatı, a.i.x.

B.X. Tudişev

Qaraqalpaqstan awıl xojalıǵı hám agrotexnologiyalar institute Ilimiy Keńesinde kórip shıǵarılıp, baspaǵa ruxsat etildi, 2024-jıl “__” _____ №__ -sanlı bayanatı.

химических веществ. Илмий-техникавий журнал. Кимёвий технология назорат ва бошқарув. Тошкент, 2008.

4. Ляшенко И.Н., Михалевич М.В., Утеулиев Н.У. Методы эколого-экономического моделирования. -Нукус:Билим. 1994. 236с.

УДК-374.1

“TO‘QQIZ QUMOLOQ” O‘YININING BA’ZI ELEMENTLARI

Tajibay Tleumuratovich Utebayev

Nukus davlat pedagogika instituti

Tazagul Karamatdinovna Paxratdinova

Qoraqalpog‘iston qishloq xo‘jaligi va agrotexnologiyalar instituti

Annotatsiya. Maqolada Qoraqalpoq xalqining qadimiy milliy o‘yinlaridan biri "To‘qqizqo‘molaq" o‘yini haqida so‘z etiladi. Maqolada, shuningdek, ushbu taxta o‘yinida mantiqiy fikrlash va sabr-toqatni qanday rivojlantirishi haqida so‘z yuritiladi. O‘yin o‘yinchilarning matematik ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi, chunki o‘yin o‘yinchilardan matematik amallarni bajarishni talab qiladi. Maqolada ushbu o‘yinning o‘smirlar uchun ahamiyati haqida so‘z yuritilib, yosh maktab o‘quvchilari uchun arifmetikani o‘rgatish jarayoniga o‘yinlarni kiritish muhimligi nazarda tutilgan. Unda an‘anaviy ta‘lim usullari ko‘pincha o‘rganuvchilarni qanday qilib samarali jalb qila olmasligi muhokama qilinib, o‘yinga asoslangan o‘quv mashg‘ulotlaridan foydalanish yoshlarning arifmetik tushunchalarga qo‘shilishini va tushunishini oshirish mumkinligini ko‘rsatmoqda. Nazariy va amaliy misollar asosida o‘yinlarni o‘quv jarayonida qo‘llashning bir nechta asosiy afzalliklarini aniqlaydi. Bu foydalarga faol organishni rag‘batlantirish, ijobiy o‘quv muhitini yaratish, muammoni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish, fikr-mulohazalarni berish kiradi.

Kalit so‘zlar: o‘yin, raqib, raqobat, o‘yin tartibi, toqqiz kumalak, to‘zlik, hisob, g‘alaba.

Kirish. To‘qqiz qumaloq o‘yini maxsus taxtada ikki kishi o‘rtasida o‘ynaladi. O‘yin taxtasi 2 ta qozon, 18 ta o‘tov, 162 ta qumaloqdan iborat [5]. O‘yin boshida

№ 9 manlay	№ 8 ko'kmoyin	№ 7 qonliqoqpon	№ 6 belbasar	№ 5 bel	№ 4 atsiratar	№ 3 oto'v oto'tmas	№ 2 tekturmas	№ 1 art		
9	9	9	9	9	9	9	9	9		
Qoslawchi qozon										
Boshlovchi qozon										
9	9	9	9	9	9	9	9	9		
№ 1 art	№ 2 tekturmas	№ 3 ato'tpes	№ 4 atsiratar	№ 5 bel	№ 6 belbasar	№ 7 qanliqag	№ 8 ko'kmoyin	№ 9 manlay		

har bir o'yinchi bitta qozon, to'qqiz o'tov va 81 qumaloqqa ega bo'ladi. Dastlabki yurishni boshlagan o'yinchini – boshlovchi, keyingi yurishni davom ettirgan o'yinchini – qo'shlovchi deb ataydi. Ba'zan boshlovchi uchun oq tomoni, qo'shiluvchi uchun qora tomoni degan so'z turkumlarini ham ishlatamiz. Boshlovchining o'tovlari bilan qo'shiluvchining qozoni bir tomonda, qo'shiluvchining o'tovlari bilan boshlovchining qozoni esa bir tomonda joylashgan bo'lib, o'yin davomida o'tovdan yutib olingan qumaloqlar o'z qozoniga tushish imkoniyatini tezlashtiradi. Shuning uchun qozon pastki tomoniga o'rnatiladi.

Yurish xususiyatlari. Yurish o'yinchilar tomonidan navbatma-navbat amalga oshiriladi. Yurishni kimning boshlashi o'yin sanoqlari bilan yoki raqiblarning roziligi bilan cho'p yashirish orqali aniqlanadi. Yurishni boshlash uchun o'z tomoningizdagi o'tovlarning biridan hamma qumaloqlarni qo'lga olib, bittasini joyiga qoldirib, chapdan o'ng tomonga birma-bir tortamiz. Tarqatish vaqtida qumaloqlar o'z o'tovlarimizdan oshib ketadigan bo'lsa, raqibning o'toviga tarqatamiz. Agar oxirgi qumaloq raqibning toq sonli qumalog'i bor o'toviga tushib, undagi qumaloqlarni juftga aylantirsa (2,4,6,8,10,12) o'sha o'tovdagi qumaloqlar yutib olinib, o'z qozonimizga solinadi. Agar so'nggi qumaloq raqibning juft sonli qumalog'i bor o'tovga tushib, toq qilsa qumaloq yutib olinmaydi [4].

Adabiyot va metodologiya. Dastlabki holatda boshlovchi №7 o'tovdagi 9 ta qumaloqni tarqatsa, oxirgisi raqibining №6 o'toviga borib tushadi va undagi 9 ta qumaloq oxirgi qumaloq bilan 10 ta bo'lib, yutib olinadi va qozonga solinadi. O'sha paytda taxtada quyidagi holat vujudga keladi.

9	8	7	6	5	4	3	2	1
1	11	1	1	11	11	11	11	11
Qo'shlovchi qozon 13								
Boshlovchi qozon 12								
11	11	11	11	11	11	X	11	11

1	2	3	4	5	6	7	8	9
---	---	---	---	---	---	---	---	---

Endi butun o'yin davomida №7 o'tov-qo'shlovchining mulkiga aylanadi. Tuzlash o'yinida bir marta olinadi va №9 o'tovdan hech qachon tuz olinmaydi. Tuzli atlas o'tovlardan olinmaydi. Masalan, yuqoridagi jadvaldagi vaziyatda qo'shib qo'shlovchi o'yinchi №7 o'tovdan tuzlik oldi, bundan keyin boshlang'ich o'yinchi o'yin davomida bu o'tovdan boshqa tuzlik olishga haqli emas [7].

O'yin tugashiga yaqinlashgan sari har bir o'yinchining o'tovlaridagi qumaloqlar soni tugay boshlaydi. Har bir qumaloq yutib olingan sari yoki tuzlikga tushgan sari raqiblarning yurish soni kamayib boradi. Shu sababli, o'yin so'ngida raqiblardan birining o'tovlarida yurish qila olmaydigan vaziyatlar vujudga keladi. O'yinchilardan birining o'tovlaridagi qumaloq birinchi bo'lib to'qnashib, harakatsiz qolishi «otsirash» deb ataladi [7].

Chiqib ketgan o'yinchining raqibi bu holatda qo'shimcha bir yurish qilib, barcha qumaloqlarni o'z qozoniga solib oladi. Masalan,

9	8	7	6	5	4	3	2	1
1	1	1	X	1	-	-	-	-
Qo'shlovchi qozon 78								
Boshlovchi qozon 76								
-	-	-	-	-	-	X	-	4
1	2	3	4	5	6	7	8	9

Shu taxtadagi vaziyatda yurish boshlovchidan. U №9 o'tovdagi 4 ta qumaloqni tarqatadi. O'z navbatida qo'shiluvchi №1 o'tovga tushgan 1 ta qumaloqni yuradi. Boshlovchi №9 o'tovdagi yagona qumaloqni 1 ta o'tovga qo'yadi. Qo'shiluvchi ixtiyoriy o'tovdagi qumaloq bilan, masalan, 1 o'tovdagi 1 qumaloq bilan yuradi. Shunda quyidagi holat yuzaga keladi.

Natijalar. Endi qo'shiluvchi o'tovlaridagi 8 ta qumaloqni qozonga solib, o'yinning hisobini yurgizadi. Hisob 76-86. Qo'shlovchi yutdi.

Agar «otsirash» holatida qo'shimcha yurish yurilsa, qumaloqlar hech qanday harakatsiz qolib, raqibning o'tovlaridan biriga tushib, yurish davom etsa, o'yin yana davom etadi. Agar o'yinchi o'yin davomida 82 ta qumaloq to'plasa ham, natijaning aniqligi uchun o'yinni oxirigacha o'ynashi kerak.

To'qqiz qumaloq o'yini qoidalarini birdaniga shakllanmagan. Vaqt tahliliga uchrab, o'yinga turli o'zgarishlar kiritilgan, baravariga shartlar qo'yilgan. Masalan, №9 o'tovdan tuzlik olmaslik sharti qo'shilsa, ba'zan ba'zi joylarni ko'chirish shartini olib tashlashga ham to'g'ri keldi. Biroq, o'yinning hozirgi nusxasi shakllanishiga ham ko'p vaqt ketdi va bu borada mutaxassislar o'yinning asosiy o'yin tartibini, qoidalarini o'rnatdilar.

Yuqorida aytib o'tilgan o'yin qoidalaridan qaysi birini qabul qilishning o'ziga qanchadan-qancha asrlar ketgan bo'lsa-da, hozirgi kungacha bu qoidalarining paydo bo'lishi haqida maxsus tadqiqotlar yo'q. Qadimgi turkiy dunyo, milliy dastur, urf-odat bilan bog'liq jihatlari haligacha yetarli darajada tilga olinmagan. [1]

Munozara. Qadimgi davrlarda yozuv-chizuvning yoʻqligi, oʻyin qoidalarini avlodlardan avlodga ogʻzaki yetkazilganligi sababli oʻyinning nomi boʻyicha baʼzi tortishuvlar ham mavjud. Soʻnggi paytlarda yozilgan asarlarning aksariyatida toʻqqiz qumaloq «qoʻychilar oʻyini» sifatida qaralib, oʻyin qoidalarini chorvachilikka oid tushunchalar orasidagina koʻrsatib oʻtiladi. Chorvachilikning oʻzi koʻchmanchi aholining bir qismi hisoblanadi, shu bois, «qoʻychilar oʻyini» degan qoida milliy sanʼatimizning yangicha yondashuvda koʻrib chiqilishiga imkon bermadi. Toʻqqiz qumaloqni eski turkiy nuqtai nazar bilan birga koʻrish mustaqillikka erishgandan keyingina qoʻlga kiritilgani ham bor haqiqat.

Oʻyin rejalarining maʼnosini yakkalab koʻrsatish ham, umumiy harakatli oʻyinlar rejalarini bilan taqqoslab koʻrish ham mumkin. Bu ikkala yoʻnalishda ham koʻrishimizga boʻlgani uchun, dastlab xorijiy harakatli oʻyinlarga toʻxtalib oʻtishni maʼqul koʻrdik. Masalan, misrlik kalax, arablarning mankala oʻyinlarida yurish qilish uchun oʻrnida qumaloq qoldirmay, oʻtovdagi barcha qumaloq chapdan oʻngga tomon birin-ketin tarqatiladi. Ikkinchidan, qumaloq yutish uchun oʻyinchi oʻz tomonidagi boʻsh turgan oʻtovga qumaloq tushirsa kifoya boʻladi. Oʻyin davomida oʻyinchilardan biri oʻynashga toʻxtab, natijalar hisoblanadi. Koʻrib turganimizdek, toʻqqizqirra oʻyining kalax, mankala oʻyinlari bilan oʻxshashliklari bor. Bular yoʻnalishi, oʻtirish darajasi. Yanada farqli tomonlari ham bor. Eng asosiy farqi boshqa mamlakatlardagi oʻyinlarda tuzlik rejasi yoʻq.

Xulosa. Biz oʻyinlarni taqqoslash jarayonida oʻxshashlik va farqlarni aniqladik. Bu oʻyinlarning magʻzi bitta deyishga ham asos bor. Unda uning oʻyin tartibiga xos xususiyatlar qayerdan paydo boʻldi? Yoki bu dastlabki tadqiqotlarning xususiyatlarining oʻzidan toʻqqiz qumaloq oʻyining yakkaligi va eskirganligini bilish mumkin.

Toʻqqiz qumaloq oʻyinidagi yurish anʼanaviy dunyoqarash asoslaridan tarkib topgan. Masalan, qoraqalpoq xalqi otga minganda narvonga chap oyogʻini qoʻyib, oʻng oyogʻini egarning oʻng tomoniga oshirib tushiradi. Xuddi shunday toʻqqiz qumaloqchilar ham yurish paytida qumaloqlarini oʻng tomondagi oʻtovlarga qoʻyib oʻtiradilar. Bu yerda baʼzi ong tarafni boshqacha tarzda hisobga oladi. Masalan, gʻarb davlatlarining baʼzilarida otning oʻng tomonidan minadi, sigirning oʻng tomonidan sogʻadi. Bu yerda yodda saqlash kerak boʻlgan narsa shuki, qoraqalpoqlar toʻqqiz qumaloq yurishni oʻz yoʻnalishiga uygʻunlashtirgan, gʻarb anʼanasiga, yaʼni soat tili yoʻnalishiga qarshi yurgan.

Boshqa xalqlardagi harakatga yoʻnaltirilgan oʻyinlardan bizning oʻyimizning yana bir xususiyati – yurish paytida oʻtovga bir qumaloq qoldiriladi. Bu qoida turkiy xalqlarning anʼanaviy tushunchasidagi «katta uy»da qolishga bogʻliq boʻlgan. Ota-ona kichik oʻgʻlini yoki sevimli oʻgʻillaridan birini oʻz uylarida qoldirgan. U urugʻ-aymoq, xalqning oʻrnini yoʻqotmay katta uyning, oilaning egasi boʻlib oʻtirgan.

Foydalangan adabiyotlar

1. Aleuov U., Bekimbetova A. Xalk pedagogikasida yoshlarga aqliy tarbiya berish anʼanalari. Nukus, «Qaraqalpaqstan», 2018, 104 b.
2. Aleuov U., Abdullayeva B. Aqil tarbiyasini beriwde balalar oynininʼ ahamiyeti. Qaraqalpaktanskaya etnopedagogika. Primechaniya: Bilim, 48 b.

3. Aytniyazov A.A., Niyazov A.T., Niyazov A.T., Niyazova O.Yu. Ko'shpek (Oyinnin' ta'rtibi) No'kis-2012 j. 56 b.
4. Akshotayev A. Togiz qumalaq. Almati, Kazaxstan, 1979.
5. Tlewbaev S.T. Tog'iz qumalaq alipbesi. Almati: Qag'anat-2000:, - 148 b.
6. Utebayev T.T. Qoraqalpogistonda xx asrning ikkinchi yarmi XXI asr boshlarida ta'lim-tarbiyaviy fikrlarning rivojlanishi. Monografiya.Nukus. Bilim 2015. 198 b.
7. Shotayev.M. G'ajayip tog'iz qumalaq. - Turkistan: XQTU, 2002. - 136 b.

THE USAGE OF ANGLICISMS IN MEDIA TEXTS

I. U. Sarsenbayeva

Teacher, Department of Humanitarian subjects and Languages

Keywords. borrowings, vocabulary, Russian language, Karakalpak language, sports terms, mass media

Abstract. The usage of Anglo-Russian words and terms in the Karakalpak language.

Vocabulary is the most dynamic and rapidly developing aspect of any language at any given time. Words are always contextually oriented; they can be borrowed, newly created, or formed from existing elements within a language. Nowadays, borrowing is one of the main ways to expand a language's lexicon.

The purpose of this study is to investigate anglicisms in the texts of regional youth media and their function in these texts. A significant part of youth vocabulary consists of Anglicisms, which have only recently entered the Karakalpak language and remain an underexplored area of vocabulary. Therefore, the relevance of this research is connected to the intensive penetration of Anglicisms into the Karakalpak language and their influence on its system. This topic affects various societal layers and prompts active debates among linguists: some argue that such foreign word penetration destroys traditions and culture, while others claim the opposite—that this exchange enriches language and helps it remain "alive."

The integration of foreign words into the language and interest in Anglicisms have historically occurred in short bursts. However, today, the dominance of Anglicisms has become a pressing issue. Most foreign words are borrowed during periods of significant social, cultural, and scientific-technical transformations. Borrowing is a result of language development within communicative processes. The term "borrowing" is generally defined as a linguistic process by which a foreign element enters and establishes itself in a language.

Moreover, in most cases, English words are used in speech without understanding their meaning, leading to the emergence of agnonyms. Such usage

1.	Aliyeva G.A., Muratbaeva Z.Sh. Aqlli qishloq xo'jaligini shakllantirish sharoitidachorvachilikni rivojlantirish istiqbollari	214
2.	Атамуратова Н.Б., Аллашова Н.Г. Развитие сельскохозяйственного сектора узбекистана при переходе к цифровой экономике	220
3.	Tajenova G., Seyfullaeva A., Najimov I. Awıl xojalıǵında agrobiznes iskerligin júritiwdi jetilistiriw jollari	223
4.	Mirzaev B.J., Baltashev., Utenbergenov A. Qoraqalpog'iston respublikasida chorvachilik sohasini rivojlantirish istiqbollari	225
5.	Джуманиязов У. Зеленые инвестиции как фактор повышения качества жизни	129
6.	Utegenov Q.J., Ablatov U.M., Djumabaeva N.T. Qishloq xójaligida davlat-xususiy sheriklik mexanizmidagi mamlakat oziq-ovqat xavsizligining asosiy yunalishlari	133
VII-SEKCIYA. AWIL XOJALIGIN RAWAJLANDIRIWDA GUMANITAR HAM ANIQ PÁNLERDIN RÓLI, TILLER, SOLARDAN SHET TILLERI HAM ITDIN ÁHMIYETI		
1.	Abdullaev M.A. Blended learning technology in English lessons	236
2.	Beglerbekov R.J., Babanazarov D.J. Belgilar asosida qovun navlarini hududlar bo'yicha tasniflash	239
3.	Berdimuratova N.B., Djumamuratova M.Sh. Kompozicion qosımtalar tásirinde topiraqta strukturalardıń payda bolıwın úyreniw	242
4.	Kallibekova Z.B. Jaslardıń mánawiy kelbetinde kishi peyillik pazyiletlerin tárbiyalaw usillari	244
5.	Mambetov A.B., Pirniyazova G.A. Awıl xojalıǵı óndirisinde ximiyalıq zatlardan optimal paydalanıwda determinlestirilgen ekologiyalıq-ekonomikalıq máselesin sheshiw algoritmi	247
6.	Utebayev T.T., Paxratdinova T.K. “To'qqiz qumoloq” o'yinining ba'zi elementlari	250
7.	Sarsenbayeva I.U. The usage of anglicisms in media texts.	254
VIII- SEKCIYA. AWIL XOJALIQ ONIMLERIN SAQLAW HAM QAYTA ISLEW TEXNOLOGIYASIN ISLEP SHIGIW SEKTORI MENEN INTEGRACIYASIN JOLGA QOYIWDIN ÁHMIYETI		
1.	Турсынбаева Г.С. Применение радиационных технологий в сельском хозяйстве	257
2.	Salilaeva G.P. Qaraqalpaqstan sharayatında jetistirilgen qawınlardı saqlawdıń abzallıqları	261